

Criminal Responsibility of Members of the Islamic State of Iraq and the Levant (ISIS) in Iraq and International Level

Mohadeseh Ghavami Pour Sereshkeh ¹, **Amir-Reza Mahmoudi** ²

1. PhD student in Criminal Law and Criminology, Faculty of Humanities, Islamic Azad University, Lahijan Branch, Iran, Lahijan, (Corresponding author), Email: mohadesehghavamipour@gmail.com

2. Assistant Professor, Department of Law, Faculty of Humanities, Islamic Azad University, Lahijan Branch, Iran, Lahijan, Email: amirreza.mahmodi@gmail.com

Abstract

Islamic State of Iraq and the Levant (ISIS) is one of the greatest security threats that the world has faced in recent years, and even past decades. The world has never experienced such rapid growth of a terrorist organization; one that has been able to seize assets, control territories, key military and economic centers, natural resources and critical infrastructures, and spread its message widely using social media. In doing so, ISIS has used unbridled violence, including kidnapping, rape, beheading and other criminal acts. Its methods have led to the intimidation of opponents, the recruitment of foreign fighters, mass killings, forced displacement and conversion, the exploitation of women and children, genocide and other war crimes and crimes against humanity. Since criminal prosecution and imprisonment are the main forms of dealing with ISIS fighters in Iraq, we intend to analyze the laws that can be applied in these cases at the international and national (Iraqi) levels. Also, the processes and some cases of prosecuting ISIS fighters will be examined, using the existing analyses of international organizations operating in the region. Human rights violation, war crimes and crimes against humanity that ISIS has committed during its years of activity in Iraq have been identified. In this article, we will focus on genocide, war crimes and crimes against humanity in general, as well as analyze the penalties provided for these actions and their actual implementation at the national and international levels.

Keywords: Criminal responsibility, ISIS, international prosecution, national regulations (Iraq).

Received: 15/01/2025

Revised: 25/02/2025

Accepted: 24/04/2025

How To Cite: Ghavami Pour Sereshkeh, Mohadeseh & Mahmoudi, Amir-Rez (2025). Criminal Responsibility of Members of the Islamic State of Iraq and the Levant (ISIS) in Iraq and International Level, *Criminal Law Doctrines of Islamic Countries*, 2 (3), 75-92. <http://www.doi.org/10.22091/dlic.2025.12130.1044>

Published by: University of Qom

© The Author(s)

Article type: Research

مسئولیت کیفری اعضای دولت اسلامی عراق و شام (داعش) در عراق و سطح بین الملل

محدثه قوامی پور سرشکه^۱، امیررضا محمودی^۲

۱. دانشجوی دکتری حقوق کیفری و جرم‌شناسی، دانشکده علوم انسانی دانشگاه آزاد اسلامی واحد لاهیجان، ایران، لاهیجان (نویسنده مسئول)، رایانامه: mohadesehghavamipour@gmail.com

۲. استادیار گروه حقوق، دانشکده علوم انسانی دانشگاه آزاد اسلامی واحد لاهیجان، ایران، لاهیجان، رایانامه: amirreza.mahmodi@gmail.com

چکیده

داعش یکی از بزرگ‌ترین تهدیدهای امنیتی است که جهان در سال‌های اخیر و حتی دهه‌های گذشته با آن روبه‌رو بوده است. جهان هرگز چنین پیشرفت سریعی از یک سازمان تروریستی را تجربه نکرده است؛ سازمانی که توانسته دارایی‌ها را تصاحب کند، بر مناطق و مراکز نظامی و اقتصادی کلیدی، منابع طبیعی و زیرساخت‌های حیاتی کنترل پیدا کند و پیام خود را با استفاده از شبکه‌های اجتماعی به‌طور گسترده منتشر نماید. در این مسیر، داعش از خشونت‌های بی‌حدوحصر، از جمله آدم‌ربایی، تجاوز، سربردن و سایر اقدامات جنایی استفاده کرده است. روش‌های این سازمان به تهدید مخالفان، جذب جنگجویان خارجی، کشتار جمعی، جابه‌جایی اجباری و تغییر دین، بهره‌کشی از زنان و کودکان، نسل‌کشی و دیگر جنایات جنگی و جنایات علیه بشریت انجامیده است. از آنجایی که پیگرد کیفری و زندان به‌عنوان اشکال اصلی مواجهه با جنگجویان داعش در عراق محسوب می‌شوند، ما قصد داریم قوانینی را که می‌توان در این موارد در سطوح بین‌المللی و ملی (عراق) اعمال کرد، تحلیل کنیم. همچنین، فرایندها و برخی از پرونده‌های پیگرد جنگجویان داعش با استفاده از تحلیل‌های موجود سازمان‌های بین‌المللی که در این منطقه فعالیت می‌کنند، بررسی خواهند شد. نقض حقوق بشر، جنایات جنگی و جنایات علیه بشریت که داعش در سال‌های فعال خود در عراق مرتکب شده است، شناسایی شده‌اند. در این مقاله بر روی نسل‌کشی، جنایات جنگی و جنایات علیه بشریت به‌طور کلی تمرکز خواهیم کرد، همچنان که مجازات‌های مقرر برای این اقدامات و اجرای واقعی آن‌ها را در سطوح ملی (عراق) و بین‌المللی تحلیل می‌کنیم.

کلیدواژه‌ها: مسئولیت کیفری، دولت اسلامی عراق و شام، پیگرد بین‌المللی، مقررات ملی (عراق).

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱۰/۲۶

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۳/۱۲/۰۷

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۲/۰۴

استناد: قوامی پور سرشکه، محدثه و محمودی، امیررضا (۱۴۰۴). مسئولیت کیفری اعضای دولت اسلامی عراق و شام (داعش) در عراق و سطح بین الملل، *آموزه‌های*

حقوق کیفری کشورهای اسلامی، ۲ (۳)، ۷۵-۹۲. <http://www.doi.org/10.22091/dlic.2025.12130.1044>

نوع مقاله: پژوهشی

© نویسندگان

ناشر: دانشگاه قم

مقدمه

دولت اسلامی عراق و شام (داعش) یک سازمان تروریستی بین‌المللی است که ایدئولوژی آن بر مبنای تفسیر افراطی سلفی از اسلام قرار دارد. طبق نظر کارشناسان، این گروه در پاسخ به مداخله نظامی غرب در عراق در سال ۲۰۰۳ به وجود آمد. این گروه بر اساس باقی‌مانده‌های سازمان جماعت التوحید و الجهاد که به‌عنوان القاعده در عراق شناخته می‌شد، تأسیس شد. این سازمان در سال ۲۰۰۴ توسط ابومصعب الزرقاوی بنیان‌گذاری شد. القاعده در عراق تحت رهبری الزرقاوی بر روی جهاد در کشورهای مسلمان متمرکز بود و اقدامات خشونت‌آمیزی علیه نیروهای خارجی در عراق، بمب‌گذاری‌ها و اعدام‌های عمومی انجام می‌داد و تبدیل به مکانی برای جذب جنگجویان خارجی شد. پس از مرگ رهبر آن در سال ۲۰۰۶، به نظر می‌رسید که القاعده در عراق سقوط کند، اما چند ماه بعد رهبری آن به ابوعمر البغدادی واگذار شد و سازمان به نام دولت اسلامی عراق و شام (داعش) عراق تغییر نام داد (Clarke, 2019).

دوران پس از آن که با اعدام صدام حسین و فشار مستمر نیروهای آمریکا و ائتلاف همراه بود، بسیار خشونت‌آمیز بود، به‌طوری که روزانه بیش از ۵۰ غیرنظامی توسط دولت اسلامی عراق و شام (داعش) عراق یا سایر شبه‌نظامیان خشونت‌گرا کشته می‌شدند. پس از مرگ جانشین او، ابوبکر البغدادی در ۲۰۱۰ فرماندهی را به عهده گرفت. تحت رهبری او، دولت اسلامی عراق و شام (داعش) عراق چندین بمب‌گذاری انتحاری در کشور در سال‌های ۲۰۱۰ و ۲۰۱۱ انجام داد و تعدادی از زندانیان که به آن وفاداری قسم خورده بودند، آزاد کرد. پس از تشدید جنگ داخلی در سوریه، دولت اسلامی عراق و شام (داعش) عراق به‌طور یک‌جانبه ارتباط خود را با جبهه النصره سوریه در سال ۲۰۱۳ اعلام کرد و خود را به نام دولت اسلامی عراق و شام (داعش) عراق و شام تغییر نام داد. اتحاد آن در عراق به دلیل تنش‌های مذهبی و جنگ داخلی در سوریه ممکن شد که به گسترش فعالیت‌های آن کمک کرد (Gaffney, 2019). در این زمان، اوایل سال ۲۰۱۴، القاعده به‌طور عمومی از دولت اسلامی عراق و شام (داعش) عراق و شام فاصله گرفت که شروع به ایجاد دیدگاه خود در رسانه‌های اجتماعی با انتشار ویدیوهایی از اعدام‌ها کرده بود. بدین ترتیب، این گروه توانست طرفداران زیادی در سراسر جهان جلب کند و شروع به جذب جنگجویان خارجی و تروریست‌های داخلی که حملاتی را در کشورهای خود در اروپا انجام می‌دادند، کرد (Stern & Berger, 2015).

قدرت دولت اسلامی عراق و شام (داعش) پس از مداخله نیروهای بین‌المللی که با ارتش‌های ملی عراق و کردستان عراق و شبه‌نظامیان محلی در هر دو کشور همکاری کردند، شروع به کاهش یافتن کرد. بزرگ‌ترین و ثروتمندترین سازمان تروریستی جهان به این ترتیب شروع به از دست دادن اراضی و قدرت کرد و نهایتاً در سال ۲۰۱۷ شکست خورد. با این حال، این از دست دادن اراضی به معنای پایان دولت اسلامی عراق و شام (داعش) نبود، چراکه تأثیر آن هنوز در خاورمیانه و در سطح جهانی حضور دارد (Chatham House, 2021). بسیاری از نظریه‌های رفتار جنایی و حتی جامعه‌شناسی که جرم و انحراف را به‌عنوان عناصر یک جامعه کارکردی مطالعه کرده است، می‌توانند در مورد داعش اعمال شوند. بررسی‌های جامع در مورد جرم‌انگاری و پیگرد اعضای داعش در کشورهای غربی توسط نویسندگان مختلف انجام شده است که تحقیقات خود را بر روی تروریست‌های خارجی که از کشورهای غربی به عراق و سوریه سفر کرده‌اند، متمرکز کرده‌اند. هدف این مقاله تحلیل نقض حقوق بشر، جنایات جنگی و نسل‌کشی مرتکب شده توسط داعش در سطوح قانونی و اجرایی در عراق و در سطح بین‌المللی است. اقدامات احتمالی که مقامات باید برای پیگرد موفق جنگجویان داعش و پیشگیری از رادیکالیزاسیون بیشتر انجام دهند نیز مشخص خواهد شد. این تحقیق به دنبال پاسخ به سؤالاتی با این مضمون است که اعضا و حامیان داعش در عراق و در سطح بین‌المللی تحت چه فرایندهای اجرای قانون قرار می‌گیرند؟ آیا در سطح بین‌المللی و عراق رویه‌های یکسانی برای پیگرد و مجازات جنایات داعش وجود دارد؟ برای پاسخ به این سؤالات، ابتدا عملیات داعش تحلیل می‌شود. سپس مقاله قوانین بین‌المللی و داخلی (عراق) مربوط به پیگرد جنایات داعش و اجرای آن‌ها را بر اساس پرونده‌های موجود بررسی می‌کند.

۱. تبیین مفهوم جرائم بین‌المللی ذاتی

جرائم بین‌المللی ذاتی به دسته‌ای از جرائم اطلاق می‌شود که به دلیل ماهیت بسیار شدید و خطرناک خود، تهدیدی جدی علیه صلح و امنیت بین‌المللی محسوب می‌شوند و ارتکاب آن‌ها توسط جامعه بین‌المللی به‌عنوان جنایاتی علیه بشریت شده است. این جرائم، فارغ از اینکه توسط چه کسی و در کجا ارتکاب یابند، قابل پیگرد و مجازات هستند و مرتکبان آن‌ها در دادگاه‌های بین‌المللی یا دادگاه‌های داخلی صلاحیتدار، محاکمه خواهند شد (نژندی منش و دیگران، ۱۳۹۹: ۲۴۸).

بر اساس اساسنامه رم که سند بنیادین دیوان کیفری بین‌المللی است، چهار دسته جرم به‌عنوان جرائم بین‌المللی ذاتی شناخته می‌شوند:

نسل‌کشی: نابودی عمدی و سیستماتیک یک گروه ملی، قومی، نژادی یا مذهبی. جنایات علیه بشریت: اعمالی گسترده و سیستماتیک علیه غیرنظامیان، از جمله قتل، شکنجه، تجاوز جنسی، بردگی، تبعید اجباری و سایر اعمال مشابه. جنایات جنگی: نقض جدی قوانین و عرف‌های جنگی در جریان مخاصمات مسلحانه، از جمله قتل عمد، شکنجه، حمله به غیرنظامیان، استفاده از سلاح‌های ممنوعه و سایر اعمال مشابه. جنایت تجاوز: برنامه‌ریزی، آماده‌سازی، آغاز یا اجرای یک عمل تجاوزکارانه توسط یک دولت علیه دولت دیگر.

این جرائم به دلیل ماهیت خود، دارای ویژگی‌های خاصی هستند که آن‌ها را از سایر جرائم متمایز می‌کند. این جرائم معمولاً به صورت گسترده و سیستماتیک علیه تعداد زیادی از قربانیان ارتکاب می‌یابند. این جرائم به دلیل ماهیت خود، تهدیدی جدی علیه صلح و امنیت بین‌المللی محسوب می‌شوند. علاوه بر دولت‌ها، افرادی که در ارتکاب این جرائم نقش دارند، اعم از آمران، مباشران و معاونان، نیز مسئولیت کیفری دارند و قابل پیگرد و مجازات هستند. دادگاه‌های داخلی و بین‌المللی می‌توانند این جرائم را در هر کجا که ارتکاب یافته باشند، مورد رسیدگی قرار دهند. جرائم بین‌المللی ذاتی از جمله مهم‌ترین موضوعات حقوق بین‌الملل کیفری هستند و مبارزه با آن‌ها از اولویت‌های جامعه بین‌المللی محسوب می‌شود (نجفی اسفاد و جلالیان، ۱۳۹۱: ۲۱۰). مبارزه با مرتکبان چنین جرائمی مستلزم عدالت کیفری است که هدف آن تعقیب، محاکمه و مجازات عاملان آن است. با توجه به جرائم بین‌المللی داعش محاکم قضایی داخلی و بین‌المللی صالح به رسیدگی به آن هستند. به طوری که از یک سو دادگاه‌های داخلی به واسطه اصل صلاحیت جهانی صالح به رسیدگی به جنایات دولت اسلامی شام و عراق می‌باشند و از سویی دیگر با حصول شرایطی دیوان بین‌المللی دادگستری برای رسیدگی به جرائم داعش صلاحیت رسیدگی دارد. با این توضیح در قسمت‌های بعدی به تدقیق در این موضوعات خواهیم پرداخت.

۲. شکل‌گیری دولت اسلامی عراق و شام (داعش)

دولت اسلامی عراق و شام که به اختصار داعش شناخته می‌شود، یک گروه ستیزه‌جوی تروریستی اسلام‌گرا است که در سال‌های اخیر با اقدامات خشونت‌آمیز خود، توجه جهانی را به خود جلب کرده است. شکل‌گیری این گروه به عوامل مختلفی برمی‌گردد که در ادامه به بررسی آن‌ها می‌پردازیم:

ریشه‌های داعش را می‌توان در گروه‌های سلفی جهادی عراق پس از حمله آمریکا به این کشور در سال ۲۰۰۳ جستجو کرد. ابومصعب الزرقاوی، رهبر القاعده در عراق، نقش مهمی در شکل‌گیری این گروه‌ها داشت. پس از مرگ زرقاوی در سال ۲۰۰۶، گروه موسوم به دولت اسلامی عراق به رهبری ابوعمر البغدادی تشکیل شد. این گروه در سال‌های بعد با ضعف دولت مرکزی عراق و افزایش نارضایتی اهل سنت، به تدریج قدرت گرفت (عباس‌زاده، ۱۳۹۸: ۴۰). با آغاز جنگ داخلی سوریه در سال ۲۰۱۱، گروه دولت اسلامی عراق فرصتی یافت تا دامنه فعالیت‌های خود را گسترش دهد. این گروه با اعزام نیرو به سوریه و تشکیل جبهه النصره، به تدریج در این کشور نیز نفوذ پیدا کرد. در سال ۲۰۱۳، ابوبکر البغدادی، رهبر دولت اسلامی عراق اعلام کرد که جبهه النصره نیز به این گروه پیوسته است و نام گروه به دولت اسلامی عراق و شام (داعش) تغییر یافت (سمیعی اصفهانی و شریف یلمه، ۱۳۹۵: ۱۶۶).

داعش با استفاده از خلأ قدرت ناشی از جنگ داخلی در سوریه و عراق، به سرعت مناطق وسیعی از این دو کشور را تصرف کرد. این گروه با انتشار ویدیوهای تبلیغاتی و انجام اقدامات خشونت‌آمیز توانست نیروهای زیادی را از سراسر جهان جذب کند. در سال ۲۰۱۴، ابوبکر البغدادی در مسجد جامع نوری موصل، خود را خلیفه مسلمانان جهان نامید و تشکیل خلافت اسلامی را اعلام کرد (رسولی ثانی آبادی، ۱۳۹۷: ۴۰). شکل‌گیری داعش که به نوعی متأثر از تحولات داخلی عراق و سوریه بود و شکنندگی و ضعف ساختار سیاسی این دو کشور وضعیتی و ناکارآمدی فزاینده نیروهای نظامی و امنیتی این دو کشور باعث ایجاد وضعیتی شده بود که اعضای این گروه با حرکت‌های چریکی و جنگ‌های نامنظم باعث ایجاد دلهره و رعب و وحشت عمومی در سطح داخلی و بین‌المللی شده بودند و با استفاده از منابع مالی و فضای مجازی باعث آشفته‌گی عمیق مدنی در سطوح مختلف شده بودند و به نوعی مفهومی جدید به تروریسم در جهان داد. بنابراین با این توضیحات مختصر در قسمت بعدی عملیات‌های جنایت‌کارانه دولت اسلامی عراق و شام (داعش) می‌پردازیم.

۳. عملیات‌های جنایت‌کارانه دولت اسلامی عراق و شام (داعش) در عراق

جنایات علیه بشریت در ماده ۷ اساسنامه رم به‌عنوان قتل، نسل‌کشی، برده‌داری، انتقال اجباری یا ناپدید شدن افراد، زندانی کردن، شکنجه، خشونت جنسی، آزار هر گروه (مذهبی، سیاسی، نژادی و...)، تفکیک یا دیگر اعمال غیرانسانی که عمداً باعث رنج یا آسیب جدی می‌شود، تعریف شده‌اند، در صورتی که این اعمال به‌طور گسترده و سیستماتیک علیه جمعیت غیرنظامی صورت گرفته باشد (ماده ۷ اساسنامه رم، ۱۹۹۸)؛ ضروری نیست که

جنایات علیه بشریت هدف گیری کل جمعیت را داشته باشد، بلکه کافی است که حملات هدف گیری یک گروه وسیع و عمدی را داشته باشند. جنایات علیه بشریت اعمالی هستند که در راستای سیاست یک دولت یا سازمانی که قادر به حمله به غیر نظامیان است، انجام می شوند. حملات به طور گسترده به واسطه تعداد قربانیان و مقیاس حملات انجام می شود. با این حال، سیستماتیک بودن این حملات ناشی از سازمان دهی و الگوی حملات است که برنامه ریزی و هماهنگی شده اند (Euro just, 2020). این فصل از اساسنامه رم در مورد انواع مختلف بدترین جنایات شناخته شده برای بشریت و بررسی قوانین مربوط به این جنایات، مبنای شناسایی و دسته بندی اقدامات دولت اسلامی عراق و شام (داعش) را فراهم می آورد. بر اساس اقدامات ارائه شده، می توان به سرعت شدت و قانونی بودن آن ها را طبق استانداردهای قانونی ملی و بین المللی مربوطه تعیین کرد.

دولت اسلامی عراق و شام (داعش) نقشه خاورمیانه را با تصرف برخی از شهرهای استراتژیک در عراق و سوریه تغییر داد. در مناطقی که تحت کنترل آن بود، دولت اسلامی عراق و شام (داعش) سیستم قضائی خود را بر اساس تفسیر سخت گیرانه ای از شریعت معرفی کرد که این منجر به ارتکاب جنایات شدید و نقض حقوق بشر شد:

- جابجایی های اجباری؛
 - تغییرات اجباری مذهبی و ایدئولوژیک؛
 - پاکسازی قومی و نسل کشی؛
 - آدم ربایی؛
 - کشتارهای سیستماتیک و گسترده مخالفان، اعدام های جمعی، گردن زدن؛
 - خشونت های جنسی، از جمله برده داری جنسی؛
 - بهره کشی از کودکان (سربازان کودک)؛
 - قاچاق انسان؛
 - تخریب میراث فرهنگی.
- چنین نقض هایی در عملیات های روزمره دولت اسلامی عراق و شام (داعش) نیز رایج بود.
- دولت اسلامی عراق و شام (داعش) به خوبی برای نقض های شدید حقوق بشر و حملات عمدی و سیستماتیک به اقلیت ها در مناطق تحت کنترل خود شناخته می شود. علاوه بر خشونت های قومی و مذهبی و جنسی، اعضای

دولت اسلامی عراق و شام (داعش) بسیاری از جنایات سیاسی را نیز مرتکب شدند. آن‌ها به اعضای پلیس و نیروهای مسلح، کارمندان دولتی، نمایندگان پارلمان، رهبران مذهبی و سیاسی محلی و هر کسی که به‌طور عمومی مخالف آن‌ها بود، حمله کردند. برای دستیابی به اهداف خود، دولت اسلامی عراق و شام (داعش) از روش‌های مختلفی استفاده کرد: حملات انتحاری، بمب‌گذاری‌های خودرو، دستگاه‌های انفجاری ساختگی، گردن زدن، آدم‌ربایی، تروریسم سایبری و دزدی دریایی و... نقض‌های حقوق بشر و جنایات جنگی منجر به مهاجرت‌های گسترده ۳/۳ میلیون عراقی در داخل و خارج از کشور شد (Ellis, 2014; Human Rights Council, 2015).

۴. مسئولیت کیفری اعضای دولت اسلامی عراق و شام (داعش) در عراق

اگرچه جمهوری عراق یکی از طرف‌های برخی از معاهدات بین‌المللی است، اما به اساسنامه رم دادگاه کیفری بین‌المللی نپیوسته است و هنوز اعلامیه‌ای برای دادگاه بین‌المللی صادر نکرده است (Central Intelligence Agency, 2021). بنابراین، دادگاه‌های عراق صلاحیت رسیدگی به جنایت نسل‌کشی، جنایات جنگی یا جنایات علیه بشریت که در سرزمین عراق ارتکاب یافته‌اند را ندارند. جمهوری عراق یکی از طرف‌های چهار کنوانسیون ژنو در سال ۱۹۴۹ است که در ماده ۳ آن حکم محکومیت بدون حکم دادگاه صلاحیت‌دار را ممنوع کرده و تضمین‌های قضائی جامعه متمدن را فراهم می‌آورد. حقوق دفاع و محاکمه عادلانه و ممنوعیت اعترافات تحت فشار نیز تحت ماده ۱۹ قانون اساسی عراق (Constitute, 2005) تضمین شده است. حقوق دیگر در تمام مراحل تحقیق و محاکمه در قوانین آیین دادرسی کیفری تعریف شده‌اند که همچنین اجازه می‌دهد اظهارات از منابع مخفی اخذ شوند و احکام تنها بر اساس اعتراف متهم بدون هیچ‌گونه مدرک صادر شوند. این مقررات نگرانی‌هایی را در گذشته در میان مأموریت کمک سازمان ملل به عراق برانگیخته است، همراه با حداقل سن مسئولیت کیفری که تنها ۹ سال است (United Nations Assistance Mission for Iraq, 2020).

۴-۱. در سطح دولت ملی

قوانین ضدتروریسم در سطح دولت مرکزی و دولت منطقه‌ای کردستان به اجرا درآمده است. هم قانون ضدتروریسم فدرال و هم قانون ضدتروریسم کردستان عراق بر اساس تعریفی وسیع از تروریسم استوارند و اعمال تروریستی را به‌عنوان استفاده از خشونت به‌منظور ایجاد ترس، اعمالی که با هدف تهدید وحدت کشور یا آسیب رساندن به اموال عمومی صورت می‌گیرند، توصیف می‌کنند. این قوانین در مجازات عضویت در یک سازمان

تروریستی و مجازات‌های مقرر تفاوت دارند. قانون فدرال مجازات اعدام را برای تمام جرائم تروریستی (تشویق، برنامه‌ریزی، تأمین مالی، کمک به تروریست‌ها یا انجام حمله تروریستی) پیش‌بینی کرده است. مجازات‌های مقرر تحت قانون کردستان برای اعمال مختلف تروریستی متفاوت است که از مجازات اعدام تا حبس ابد یا حبس کمتر از پانزده سال را شامل می‌شود. همان‌طور که مأموریت کمک سازمان ملل به عراق در تحلیل خود از عملکرد سیستم قضائی در پیگرد قانونی دولت اسلامی عراق و شام (داعش) می‌گوید، قانون‌گذاری باید بر اساس تعریف دقیق‌تری از اعمال تروریستی باشد، زیرا تعاریف بسیار وسیع موجب می‌شود که قوانین ضدتروریسم قابل تفسیر به‌صورت ذهنی باشند. درعین حال، قانون‌گذاری باید با «ویژگی‌های کلی رفتارهایی که باید در مبارزه با تروریسم بین‌المللی سرکوب شوند» هم‌خوانی داشته باشد. به این معنا که سخت‌ترین مجازات‌ها باید محدود به بدترین جنایات تروریستی باشد که این موضوع در قانون ضدتروریسم فدرال یا قانون ضدتروریسم کردستان عراق صدق نمی‌کند. این قوانین همچنین در مورد حقوق محاکمه عادلانه تفاوت دارند، چراکه تنها قانون کردستان شامل مقررات مربوط به این حقوق است، اما درعین حال اجازه می‌دهد که دادگاه‌ها از اعترافات اخذ شده تحت فشار استفاده کنند (United Nations Assistance Mission for Iraq, 2020: 4).

حق آزادی، برابری در برابر دادگاه‌ها و انصاف در محاکمه‌ها از میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی ۱۹۷۶، مواد ۹ و ۱۰ و ۱۴ ناشی می‌شود که امکان ارائه پرونده‌ها و برخورداری از حقوق آیین دادرسی را فراهم می‌کند. حق داشتن زمان و امکانات کافی برای آماده‌سازی دفاع و ارائه نمایندگی قانونی مؤثر در تمامی مراحل فرآیند در میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی (۱۹۷۶، ماده ۱۴) و از طریق اصول ۳، ۶، ۷ و ۸ اصول و راهنمایی‌های سازمان ملل در مورد دسترسی به کمک‌های حقوقی در سیستم‌های عدالت کیفری بیان شده است. در مورد عراق، دادگاه‌ها در اکثر موارد وکیل برای متهمان تعیین کرده‌اند. باین حال، وکلای تعیین‌شده توسط دادگاه در فرایندها نقش منفعلانه‌ای داشتند. عدم رعایت مقررات این مقررات بین‌المللی و دستورالعمل‌ها توسط مأموریت کمک سازمان ملل به عراق گزارش شده است، زیرا وکلای دفاع تعیین‌شده توسط دادگاه معمولاً در روز اول محاکمه منصوب می‌شدند و زمان کافی برای آماده‌سازی دفاع نداشتند. در مورد فرایندهای مرتبط با تروریسم، حق برگزاری جلسات عمومی که از طریق دسترسی عمومی به محاکمات اعطا می‌شود، محدود یا توسط دادگاه‌ها مجاز شده بود. در برخی موارد، اعضای خانواده متهمان یا قربانیان و نمایندگان آن‌ها اجازه حضور در محاکمات را نداشتند. این موضوع باعث می‌شد که قربانیان بدون پاسخگویی درباره علل و شرایطی که به قربانی شدن آن‌ها منجر شده

بود، باقی بمانند و از امکان مشاهده مجازات مرتکبان برای جنایاتشان محروم شوند (United Nations Assistance Mission for Iraq, 2020).

بیش از دوسوم پرونده‌های کیفری در عراق مرتبط با دولت اسلامی عراق و شام (داعش) بر اساس شاهدان ناشناس بود که هیچ فرصتی برای متقابل آزمودن آن‌ها وجود نداشت. انتقال بیشتر بار قانونی به اظهارات ناشناس بدون جبران نابرابری‌های آن مخالف میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی، ماده ۱۴ است (United Nations Assistance Mission for Iraq, 2020). بر اساس گزارش سازمان دیده‌بان حقوق بشر، هنگام تحقیق درباره اعضای مظنون دولت اسلامی عراق و شام (داعش)، نیروهای دولت عراق و دولت منطقه‌ای کردستان از منابع غیرقابل اعتماد برای جمع‌آوری شواهد استفاده می‌کنند و مظنونان را بر اساس فهرست‌های تحت تعقیب یا گزارش‌های جامعه شناسایی می‌کنند. فقدان شواهد بیشتر ممکن است منجر به بازداشت غیرقانونی افراد شود. علاوه بر این، شرایط در بازداشت و هنگام بازجویی شلوغ و گاهی غیرانسانی بود و حقوق فرآیندهای متهمان به‌طور سیستماتیک نقض می‌شد (Human Rights Watch, 2017).

نیروهای مسلح دولت عراق و دولت منطقه‌ای کردستان هزاران نفر از جنگجویان مظنون دولت اسلامی عراق و شام (داعش) و وابستگان آن‌ها، از جمله صدها کودک را در طول سال‌های عملیات نظامی فعال علیه این سازمان تروریستی از ۲۰۱۴ تا ۲۰۱۷ و حتی پس از شکست آن بازداشت کرده‌اند (Human Rights Watch, 2017). در غیاب استراتژی ملی برای پیگرد قانونی و در شرایطی که انتظارات زیادی از اتخاذ رویکرد سختگیرانه علیه تروریسم توسط دستگاه قضائی وجود داشت، سازمان دیده‌بان حقوق بشر گزارش داده است که هزاران نفر از اعضای مظنون دولت اسلامی عراق و شام (داعش) به سرعت در دادگاه‌های ضدتروریسم در عراق و کردستان عراق محاکمه شدند و هیچ تمایزی بین شدت جرم‌ها قائل نشدند. همان‌طور که در حقوق بین‌الملل مقرر است، این نوع محاکمات باید بر اساس اصول قانونی و مسئولیت کیفری فردی انجام شود. به این معنی که افراد باید برای اعمالی که مرتکب شده‌اند، بر اساس قانونی دقیق مجازات شوند. تعاریف گسترده در قانون ضدتروریسم فدرال و تفسیر عضویت و ارتباط با دولت اسلامی عراق و شام (داعش) اجازه می‌دهد تا محکومیت‌ها برای طیف وسیعی از متهمان صادر شود. در بیشتر موارد، کیفرخواست هیچ‌گونه مشخصاتی بیشتر از «پیوستن به سازمان تروریستی» نداشت. طبق گزارش سازمان دیده‌بان حقوق بشر (۲۰۱۷)، مجازات‌ها بر اساس قانون ضدتروریسم نامتناسب است. کیفرخواست فقط نیاز به اثبات عضویت یا اثبات این دارد که فرد در یک مؤسسه دولتی اسلامی کار کرده

است، نه اثبات یک جرم فردی. این شیوه تفسیر قانون گذاری و پیگرد قانونی امکان حبس طولانی مدت افراد را که شاید تنها در سرزمین های تصرف شده زندگی می کردند، فراهم می آورد. از سوی دیگر، ممکن است افرادی که بدترین جنایات و خشونت ها را مرتکب شده اند، مجازات های متناسب با اعمالشان دریافت نکنند. با این حال، دادگاه های فدرال عراق برای جنایات تروریستی طیفی از احکام را صادر کرده اند، اگرچه مجازات اعدام طبق قانون ضد تروریسم فدرال ضروری است، اما هیچ معیار مشخصی برای صدور حکم و هیچ تمایزی در رابطه با پیوستن داوطلبانه یا تحت فشار به دولت اسلامی عراق و شام (داعش) قائل نشده اند (United Nations Assistance for Iraq, 2020).

۴-۲. در کردستان عراق

مقامات در کردستان عراق تلاش کرده اند تا از مجازات های بی تمایز جلوگیری کنند و دو گروه از مظنونان و احکام را بر اساس دسته بندی عضویت مشخص کرده اند. گروه اول مظنونان به عنوان حامیان و اعضای دولت اسلامی عراق و شام (داعش) دسته بندی شده اند که عمدتاً برای مخالفت با کنترل شیعیان و حضور خارجی ها در کشور پیوسته اند. این افراد در داخل یا خارج از سرزمین های دولت اسلامی عراق و شام (داعش) زندگی می کردند و حمایت خود را از این سازمان تروریستی به طور فعال نشان دادند، اعضای تأیید شده بودند یا در یکی از سازمان های مدنی تحت کنترل دولت اسلامی عراق و شام (داعش) کار می کردند، اما در هیچ گونه کشتاری مشارکت نداشتند. اگر این افراد نشانه های روشن و بی چون و چرای پشیمانی نشان دهند و هیچ مدرک قبلی از رفتارهای خشونت آمیز وجود نداشته باشد، به مدت دو تا پنج سال زندانی می شدند. گروه دوم جنگجویان دولت اسلامی عراق و شام (داعش) را نمایندگی می کنند که به شدت رادیکال شده بودند، ایدئولوژی افراطی گروه را به اشتراک می گذاشتند، به طور فعال در نبردها، کشتارها و اعدام ها شرکت می کردند یا جنایات دیگری علیه بشریت مرتکب شده اند و هیچ پشیمانی از خود نشان نداده اند (Mohammad, Interview, October 31, 2019; Representative of Ministry of Peshmerga Affairs, Interview, October 31, 2019).

در دادگاه های کردستان، رایج ترین حکم برای اعضای بسیار رادیکال یا جنگجویان دولت اسلامی عراق و شام (داعش) از ۱۰ سال تا حبس ابد است، نه اعدام. هر دو گروه مظنون در چارچوب قانون ضد تروریسم محاکمه شده اند که تا حدی رادیکالیزاسیون و تروریسم را تنظیم می کند. قانون ضد تروریسم در عراق و کردستان عراق و تفسیر وسیع آن امکان پیگرد قانونی و مجازات افرادی را که به طور غیرارادی با دولت اسلامی عراق و شام (داعش)

مرتبط بوده‌اند، فراهم می‌کند. همراه با استانداردهای پایین اثبات و سایر معایب در ارائه پرونده دفاعی، این می‌تواند به مجازات جمعی برخی از جوامع منجر شود (United Nations Assistance Mission for Iraq, 2020). مسئله دیگری که برای سازمان‌های بین‌المللی مانند «دیدبان حقوق بشر» و «مأموریت کمک سازمان ملل به عراق» در خصوص پیگرد قانونی و مسئولیت کیفری جنگجویان داعش نگران‌کننده است، حکم اعدام و اجرای آن است. حکم اعدام در کشورهایی که هنوز این مجازات وجود دارد، تنها برای جدی‌ترین جرائم قابل اعمال است، طبق پیمان بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی (۱۹۷۶، ماده ۶). به دلیل مسائل پیش‌گفته در خصوص دسترسی به زمان و امکانات کافی برای دفاع، نمایندگی حقوقی مؤثر و تکیه بر شاهدان ناشناس یا حتی اعترافات تحت فشار، نگرانی‌هایی در خصوص اجرای حکم اعدام و انطباق آن با ماده ۶ و ۱۴ این پیمان بین‌المللی مطرح شده است. علاوه بر این، احتمال نقض کنوانسیون ژنو (کنوانسیون چهارم ژنو در خصوص حفاظت از افراد غیرنظامی در زمان جنگ مورخ ۱۲ اوت ۱۹۴۹، ماده ۳) وجود دارد، زیرا برخی از اعدام‌ها بدون محاکمه انجام شده‌اند و حکم اعدام تنها به خاطر عضویت در سازمان تروریستی صادر شده است. حکم اعدام ممکن است به دلیل تفسیر کلی از قانون مبارزه با تروریسم صادر شود، بدون اینکه به اعمال تروریستی خاصی مربوط باشد (United Nations Assistance Mission for Iraq, 2020).

حکم اعدام به‌عنوان مجازات برای نقض‌های جدی قوانین و جرائم سنگین در کردستان عراق مجاز است، اما طبق گفته مقامات وزارت پیشمرگه و آسایش، این مجازات اغلب اعمال نمی‌شود، به دلیل مسائل مربوط به حقوق بشر. در این منطقه خودمختار، تعلیق حکم اعدام برای بیش از یک دهه برقرار بود، اما در سال‌های ۲۰۱۵ و ۲۰۱۶ با دو اجرای ثبت‌شده از جنگجویان داعش لغو شد (Mohammad, Interview, October 31, 2019). بر اساس مشاهدات و وقایع ثبت شده فوق و تحلیل قوانین بین‌المللی و ملی، می‌توان به راحتی ادعا کرد که عملیات داعش حاوی عناصری از اقدامات تروریستی، جرائم نسل‌کشی، جنایات جنگی و جنایات علیه بشریت بوده است. کشورهایی که در معرض تهدید داعش به‌طور گسترده‌تری قرار دارند، به دلیل حضور فعال جنگجویان، اعضا و حامیان این گروه یا کشورهای مبدأ جنگجویان خارجی، قوانین و رویه‌های خود را برای پیگرد قانونی جنگجویان داعش تطبیق داده‌اند.

۵. مسئولیت کیفری اعضای دولت اسلامی عراق و شام (داعش) در سطح بین المللی

اگرچه اقدامات دولت اسلامی عراق و شام (داعش) در عراق و سوریه به عنوان جنایت شناسایی می شود، زیرا این اقدامات دارای نیت جنایی بودند، خساراتی وارد کردند و پیامدهای شدیدی داشتند، اما عملیات دولت اسلامی عراق و شام (داعش) یا هر گروه دیگری به این اندازه پیش بینی نشده بود و در تمامی بخش ها ممنوع نبود. در برخی موارد، مجازات های مشخصی برای اقدامات فردی در سطح دولتی یا بین المللی وجود نداشت یا مجازات ها تخفیف یافته بودند. علی رغم مکانیزم هایی برای پیگرد قانونی بدترین اقدامات جنایی در هر دو سطح ملی و بین المللی، تغییرات زیادی در قوانین پس از ظهور دولت اسلامی عراق و شام (داعش) و موفقیت های آن در عراق و سوریه ایجاد شد. به ویژه در کشورهای عضو اتحادیه اروپا، شیوه های قضائی جدیدی برای پیگرد و مسئول شناختن جنگجویان تروریستی خارجی که در عراق و سوریه جنگیده اند، برای ارتکاب «جنایات جنگی، جنایات علیه بشریت و جنایت نسل کشی، علاوه بر جرائم مرتبط با تروریسم» توسعه یافته است (Eurojust, 2020: 3).

۵-۱. جنایات جنگی

دولت اسلامی عراق و شام (داعش) جنایات جنگی در عراق و سوریه علیه جمعیت غیرنظامی در مناطق تحت کنترل خود مرتکب شده است، به ویژه اقلیت های مذهبی را هدف قرار داده است. حتی افرادی که در خصومت های سازماندهی شده توسط دولت اسلامی عراق و شام (داعش) شرکت نکرده اند، به عنوان قربانیان «قتل، اعدام بدون رعایت روند قانونی، قطع اعضا، شکنجه، رفتار بی رحمانه، ناپدید شدن اجباری، آدم ربایی و گروگان گیری» قرار گرفتند. زنان و دختران از برده داری جنسی، تجاوز دسته جمعی، اعدام ها و سنگسار رنج بردند و مجبور به بارداری شدند. کودکان به عنوان سرباز برای شرکت در خصومت ها جذب شدند. جنگجویان دولت اسلامی عراق و شام (داعش) این جنایات جنگی را آگاهانه انجام دادند، درحالی که از وضعیت غیرنظامیان یا افرادی که دیگر در خصومت ها شرکت نداشتند، آگاهی داشتند و بنابراین تعهدات خود را در برابر غیرنظامیان و افرادی که خارج از درگیری هستند، طبق حقوق بین الملل نقض کردند (Eurojust, 2020: 12-13).

۲-۵. جنایت علیه بشریت

دولت اسلامی عراق و شام (داعش) در عراق جنایات علیه بشریت را از طریق حملات وسیع و سیستماتیک علیه جمعیت غیرنظامی مرتکب شد. این گروه تمامی امکانات لازم برای انجام حملات در بخش بزرگی از سرزمین دو کشور عراق و سوریه که بر آن‌ها کنترل داشت، در اختیار داشت. جمعیت غیرنظامی در مرکز و شمال عراق، به‌ویژه اقلیت‌های مذهبی و قومی، قربانی قتل‌ها، ناپدید شدن‌های اجباری، قطع اعضا و شکنجه‌های این گروه بودند. جنگجویان دولت اسلامی عراق و شام (داعش) به‌طور سیستماتیک زنان را هدف قرار داده و آن‌ها را مورد خشونت جنسی، برده‌سازی، تجاوز، بارداری اجباری، سنگسار و قتل قرار دادند. گروه دیگری که به‌طور سیستماتیک هدف حملات دولت اسلامی عراق و شام (داعش) قرار گرفتند، یزیدی‌ها بودند که قربانیان جنایات علیه بشریت از جمله «برده‌داری جنسی، تجاوز، خشونت جنسی، برده‌سازی، شکنجه، دیگر اعمال غیرانسانی و محرومیت شدید از آزادی» شدند (Eurojust, 2020: 15). این حملات تحت فرماندهی دولت اسلامی عراق و شام (داعش) صورت گرفت که سازماندهی بسیار منظم و ساختار سلسله‌مراتبی داشت. این جنایات، همراه با ماهیت تبعیض‌آمیز، وسیع و سیستماتیک حملات دولت اسلامی عراق و شام (داعش) علیه جمعیت غیرنظامی در عراق، بنابراین با معیارهای جنایات علیه بشریت که تحت قوانین بین‌المللی پیگرد قانونی قرار می‌گیرند، تطابق دارد.

۳-۵. جنایات نسل‌کشی

مسئولیت کیفری برای جنایات نسل‌کشی، جنایات جنگی و جنایات علیه بشریت در سطح بین‌المللی با قطعنامه ۹۵ (I) مجمع عمومی سازمان ملل متحد در ۱۱ دسامبر ۱۹۴۶ تأسیس شد. حتی زمانی که قوانین ملی این موارد را به‌عنوان جنایات بین‌المللی تعریف نکنند، مرتکبین می‌توانند تحت قوانین بین‌المللی کیفری مورد پیگرد قانونی قرار گیرند (Cassese, 2009). مرتکبین می‌توانند برای مثال در دادگاه بین‌المللی کیفری که در سال ۲۰۰۲ تأسیس شد، تحت پیگرد قرار گیرند. این دادگاه صلاحیت پیگرد جنایات نسل‌کشی، جنایات علیه بشریت و جنایات جنگی را دارد. اما هیچ صلاحیتی برای پیگرد مرتکبین از عراق ندارد، زیرا این کشور عضو دادگاه بین‌المللی کیفری نیست. تنها جنگجویان خارجی که جنایات جنگی، جنایات علیه بشریت یا جنایت نسل‌کشی را در سرزمین عراق مرتکب شده‌اند و هم‌زمان تابع کشوری هستند که عضو دادگاه باشد، می‌توانند تحت پیگرد قرار گیرند.

نتیجه گیری

مبنای پیگرد قانونی جنگجویان دولت اسلامی عراق و شام (داعش) در سطح بین المللی در چندین اقدام بین المللی قرار دارد که بستگی به شدت و نوع جنایات مرتکب شده دارد. همچنین نهادهای بین المللی وجود دارند که بدترین جنایات را تحت مقررات بین المللی پیگرد می کنند، یا دادگاه های ویژه ای برای جنایات به ویژه شدید تأسیس می شوند، مانند دادگاه های بین المللی برای رواندا و یوگسلاوی سابق. به دلیل مقیاس وحشیانه جنایات مرتکب شده توسط جنگجویان دولت اسلامی عراق و شام (داعش) در عراق و سوریه، ایده تأسیس یک دادگاه بین المللی برای پیگرد کسانی که بدترین جنایات را مرتکب شده اند، در سال ۲۰۱۹ مطرح شد. با این حال، تا به امروز هیچ دادگاه ویژه ای برای عراق یا سوریه تأسیس نشده است. هیچ فردی که جنایات جنگی، جنایات علیه بشریت یا جنایت نسل کشی را مرتکب شده باشد، تحت قوانین بین المللی مسئول شناخته نشده است و به هیچ وجه در سطح بین المللی به محاکمه کشیده نشده است.

داعش در اوج قدرت خود بیش از یک سوم اراضی عراق را تحت کنترل داشت و مراکز نظامی و اقتصادی کلیدی، منابع طبیعی و زیرساخت های حیاتی را تصرف کرد. این گروه دستگاه دولتی کاملاً عملیاتی را در مناطق تحت کنترل خود با سیستم های اقتصادی، اجتماعی، آموزشی، امنیتی و قضائی بر پایه قوانین شریعت برقرار کرد. عملیات این سازمان با نقض های گسترده حقوق بشر و ارتکاب جنایات فراوان همراه بود، از جمله جابه جایی های اجباری، تغییرات اجباری مذهبی و ایدئولوژیکی، پاکسازی قومی و نسل کشی، آدم ربایی، اعدام های دسته جمعی، قطع سر، خشونت های جنسی و بهره کشی از زنان و کودکان و تخریب میراث فرهنگی. این ها جرائم جدی بر اساس قوانین بین المللی هستند که جنگجویان داعش باید در قبال آن ها پاسخگو باشند، چراکه گروه داعش به عنوان طرفی در یک درگیری مسلحانه غیر بین المللی که به عنوان یک گروه مسلح غیردولتی سازمان یافته عمل می کند، می تواند مسئول ارتکاب جنایات جنگی باشد.

پیگرد قانونی تحت قوانین بین المللی تنها زمانی در دادگاه های بین المللی صورت می گیرد که طرف یا کشور مورد نظر عضو اسناد بین المللی مربوطه باشد. هر چند مسئولیت کیفری برای جنایات نسل کشی و جنایات جنگی و جنایات علیه بشریت در سطح بین المللی برقرار شده است و این امر پیگرد قانونی در این سطح را در صورتی که قانون ملی این جنایات را تعریف نکند، ممکن می سازد، در مورد عراق این امر امکان پذیر نیست. دیوان بین المللی کیفری که این موارد را رسیدگی می کند، صلاحیت رسیدگی به معجرمان اهل عراق را ندارد، چراکه این

کشور عضو این دیوان نیست. تنها جنگجویان خارجی که تابع کشورهای عضو هستند می‌توانند در این دادگاه تحت پیگرد قرار گیرند. تا به امروز، هیچ جنگجوی خارجی که در عراق جنایات جنگی، جنایات علیه بشریت یا جنایات نسل‌کشی مرتکب شده باشد، طبق قوانین بین‌المللی تحت مسئولیت قرار نگرفته است. علاوه بر این، هیچ دادگاه تخصصی برای عراق یا سوریه به‌عنوان یکی از راه‌حل‌های ممکن برای به محاکمه کشاندن جنگجویان داعش از سراسر جهان تأسیس نشده است. با اینکه تمام داده‌ها تأیید می‌کنند که جنایت نسل‌کشی توسط داعش در عراق انجام شده است، هیچ نتیجه‌گیری رسمی و اعلامیه‌ای در این زمینه توسط سازمان‌های بین‌المللی یا دولت‌های فردی صادر نشده است.

فهرست منابع

- رسولی ثانی آبادی، الهام (۱۳۹۷). «بررسی کنشگری داعش از منظر مفاهیم روابط بین الملل». فصلنامه دولت پژوهی، سال ۱۴، شماره ۱۳.
- سمیعی اصفهانی، علیرضا و شریف یلمه، ایمان (۱۳۹۵). «واکاوی ریشه های شکل گیری داعش در سوریه و عراق». مطالعات سیاسی جهان اسلام، دوره ۵، شماره ۲.
- عباس زاده، مهدی (۱۳۹۸). «بررسی شکل گیری داعش بر اساس نظریه پسابین الملل فرگوسن و منزیاخ». فصلنامه پژوهش های سیاسی جهان اسلام، سال ۹، شماره ۳.
- نجفی اسفاد، مرتضی و جلالیان، عسگر (۱۳۹۱). «ضرورت تأسیس دادگاه بین الملل محیط زیست جهات حمایت کیفری و حقوقی از محیط زیست در مورد خسارت وارده در جنگ ۲۲ روزه غزه». فصلنامه راهبرد، شماره ۶۲.
- نژندی منش، هیبت الله، حسینی آزاد، سید علی و زحمتکش، مجید (۱۳۹۹). «تأملی در امکان سنجی اعمال صلاحیت دیوان کیفری بین المللی نسبت به جرائم زیست محیطی». پژوهشنامه حقوق کیفری، سال ۱۱، شماره ۲.

References

- Cassese, A (2009). Affirmation of the Principles of International Law recognized by the Charter of the Nurnberg Tribunal General Assembly Resolution 95 (I) – Introductory note. https://legal.un.org/avl/ha/ga_95-I/ga_95-I.html.
- Central Intelligence Agency (2021). The World factbook – Iraq. <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/iraq/#government>
- Chatham house (2021). Radicalization. <https://www.chathamhouse.org/topics/radicalization>
- Clarke, M (2019). Iraq. In A. Silke (Ed.), *Routledge handbook of terrorism and counterterrorism* (pp. 563–573). Routledge.
- Ellis, R (2014). U.N. panel details ISIS abuses in Syria, says they amount to war crimes. CNN. <http://edition.cnn.com/2014/11/14/world/meast/isis-war-crimes/> (22nd June 2021).
- Euro just (2020). Cumulative prosecution of foreign terrorist fighters for core international crimes and terrorism-related offences. https://www.eurojust.europa.eu/sites/default/files/Partners/Genocide/2020-05_Report-on-cumulative-prosecution-of-FTFs_EN.PDF
- Gaffney, F (2019). Islamic State. In A. Silke (Ed.), *Routledge handbook of terrorism and counterterrorism* (pp. 315–324). Routledge.
- Human Rights Council (2015). Report of the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights on human rights situation in Iraq in the light of abuses committed by the so-called Islamic State in Iraq and associated groups. <http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRC/RegularSessions/Session28/Pages/ListReports.aspx>
- Human Rights Watch (2017). *Flawed Justice: Accountability for ISIS Crimes in Iraq*. <https://www.hrw.org/report/2017/12/05/flawed-justice/accountability-isis-crimes-iraq>
- Constitute (2005). *Iraq's Constitution*.

https://www.constituteproject.org/constitution/Iraq_2005.pdf?lang=en

Rome Statute of the International Criminal Court, July 17, 1998. <https://www.icc-cpi.int/resource-library/documents/rs-eng.pdf>

Stern, J., & Berger, J. M (2015). *ISIS: The state of terror*. HarperCollins Publishers.

United Nations Assistance Mission for Iraq (2020). Human Rights in the Administration of Justice in Iraq: Trials under the anti-terrorism laws and implications for justice, accountability and social cohesion in the aftermath of ISIL. https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/terrorism_laws_and_the_implications_for_justice_28012020.pdf

United Nations Office on Drugs and Crime (2013). *United Nations Principles and Guidelines on Access to Legal Aid in Criminal Justice Systems*. https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/UN_principles_and_guidelines_on_access_to_legal_aid.pdf